LUND UNIVERSITY

Materialiserad tid

Arkeologins tidsbegrepp

Jennbert, Kristina

Published in:
Tiden

2017

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Jennbert, K. (2017). Materialiserad tid: Arkeologins tidsbegrepp. I K. Salomon (Red.), *Tiden: Symposier på Krapperups borg nr 10* (s. 115-130). (Symposier på Krapperup; Vol. 10). Makadam förlag.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Artikel i Salomon, K. (2017). Tiden.
Göteborg: Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen i samarbete med Makadam.

Materialiserad tid

ARKEOLOGINS TIDSBEGREPP

Kristina Jennbert

Introduktion

Som arkeolog arbetar man med tid i varje ögonblick då man studerar det förflutna. Arkeologer är uttolkare av det förflutna lika mycket som av nutiden. Utkikspunkten för att tolka de arkeologiska spåren är vår egen samtid och de begrepp vi väljer att använda för att göra oss en bild av det förflutna.

Olika aspekter av mänskligt liv, liksom sociala och kulturella fenomen, tolkas utifrån de materiella spår som finns kvarlämnade och bevarade idag. Dessa spår kan väcka frågor kring teknologi och design, ekologi och livsmedelsproduktion, bebyggelse och arkitektur, dödsuppfattningar, ritualsystem, ekonomiska och sociala nätverk. Funktionella och praktiska, mentala och metaforiska, identitetsskapande och maktrelaterade frågor är sådana aspekter av mänskligt liv som kan studeras med hjälp av arkeologin. Styrkan med det arkeologiska perspektivet är att det långa tidsdjupet ger kunskap om förändringar av människans livsval, av samhällen och miljöer under tusentals år. Kontrasten är ögonblicksbilderna av enskilda människor eller enstaka händelser, som ger en närhet till människans villkor och livsstil.

En viktig byggsten i kunskapen om det förflutna är ålder och dateringar av föremål och händelser. Lika betydelsefullt är en förståelse för att det också kan finnas andra kulturella identiteter och tidsuppfattningar än dagens bakom det arkeologiska materialet.

Lyfter man blicken till ett landskap utgör det också en sorts materialiserad tid. Landskapet är ett arkiv av händelser som skett under olika tider. Även de äldre spåren av exempelvis gravhögar minner om att människor under årtusenden efter deras byggnad sett dem och reflekterat kring dem. Människor har förhållit sig till dem. Människor har samtidigt också förhållit sig till tid. De äldre manifesta strukturerna liksom muntliga traditioner om platser

i landskapet finns i samtidens landskap. Fornfynd och landskap, var för sig och tillsammans, utgör en sorts materialiserad tid också idag. Man kan ”gå på tiden”.

De arkeologiska föremålen är precis som alla moderna föremål ett slags tidsmarkörer. De materialiserar en tids idéer om formgivning, tillverkning, konsumtion och marknadsföring av produkter. Ja, hela produktionskedjan från idé till funktion och mening finns i varjehanda föremål. Man kan ”hålla tiden i handen”.

Huvudsyftet med denna artikel är att lyfta fram och belysa denna materialiserade tid och att ge några exempel på hur tid materialiseras i föremål och landskap. Ett annat syfte är att diskutera arkeologins tidsbegrepp. Som arkeolog arbetar man alltid med att försöka fånga tiden: att datera föremål och arkeologiska lämningar. Men det finns olika kulturella uppfattningar om tid, som för länge sedan kanske var helt annorlunda än vår nutida västerländska. Tid är ett fundamentalt begrepp för arkeologer. Arkeologins många tidsbegrepp, alltifrån den linjära tidens daterande perspektiv till mer filosofiska betraktelser om samtidighet och varaktighet, är en del av den arkeologiska diskursen.[1]

Arkeologins linjära och analytiska tid är ett arbetsredskap för oss idag. En stor utmaning är därför att integrera andra föreställningar om tid som kommer till uttryck genom de arkeologiska föremålen och platserna i landskapet.

Svårigheten är att förstå och tolka forntida materiella och mentala uttryck eftersom vår egen tids föreställningar påverkar vår förståelse. Hur tänkte man om tid och ålder för länge sedan och hur långa tidsperspektiv kunde människor överblicka då? Exempel från medeltida texter och från bronsålderns bildvärld visar likartade uppfattningar om hur man begreppsliggör dag och natt. Det visar sig att både dygnet och den långa tiden har sina materiella uttryck där solen och djurarter utgör komponenter i de olika periodernas tidsuppfattningar.

Vad blir då konsekvensen om vi idag tänjer på våra frågeställningar om tid, datering och ålder till att tänka oss att tidskonstruktioner löper över flera tusen år? Gränsen mellan myt och minne och realtid blir komplicerad att begripa för en modern människa med klockor, klocktider och kalendrar som sina tidskontrollanter.

Arkeologisk datering

Ett av huvudmålen med arkeologin anses vara att arkeologen daterar föremål och fornlämningar. Datering har ändamålet att finna en kronologisk

stomme, en tidslinje där föremålen placeras i kronologisk ordning. Arkeologins egna metoder med typologisk klassificering, stratigrafi och fyndkombination av olika arkeologiska kontexter bildar basen för den arkeologiska dateringen. Jämförande dateringar mellan arkeologiska dateringar med kända historiska fixpunkter ger den relativa kronologin hållpunkter för en absolut datering och en kalendertid. Naturvetenskapliga metoder som till exempel radiometriska dateringar (bland annat ^{14}C-dateringar), dendrokronologi och strandnivåförändringar, eller statiska beräkningar som Bayes sats inom sannolikhetsteori, förser oss med ytterligare hållpunkter för dateringar av föremål och arkeologiska händelser.

De arkeologiska periodsystemen är abstrakta modeller som baseras på en omfattande grundforskning om fynd och fyndkontexter. Konstruktionen av tid grundar sig på en klassificering av föremål och en insortering av dem i olika arkeologiska fyndkontexter. Kategoriseringen av perioderna i kronologisystemen är också en tolkning av de aktuella samhällsmodellerna.

Dateringen är viktig för att få ordning på den långa tidens alla föremål och fyndsammanhang. Arkeologins analytiska begrepp kretsar kring klassificering av föremål och fyndsammanhang. Begrepp som typologi, fyndkontext, stratigrafi, periodsystem, samtidighet och varaktighet är betydelsefulla för att förklara och förstå metoder och tolkningar av de djupa arkeologiska tidsperspektiven.

Likt och olikt

Den arkeologiska klassificeringen av föremål utgår från vad som är likt och olikt. I själva verket är en klassificering en komplex procedur för att förhålla sig till föremålen, strukturerna och platserna i landskapet. Likheter, olikheter och unika särdrag är lika betydelsefulla. De arkeologiska klassificeringarna baseras på morfologiska, funktionella och teknologiska faktorer. Dessa faktorer viktas utifrån en ofta omedveten tolkning av den materiella kulturens symbolvärde och dess likheter med nuet. Materiell kultur kan vara allt som man kan ta på, gå på eller titta på – den materiella världen som omger människan.

Arkeologer har utarbetat kriterier för att kunna bedöma och klassificera materiella lämningar. De morfologiska kriterierna avser råmaterial, mått och vikt, samt proportioner. Den teknologiska parametern kan bestå av hantverk. Typologin är en av arkeologins mest betydelsefulla metoder och klassificeringarna av föremål utgår från kriterierna form, dekor, material.[2]

En arkeologisk klassificering är hierarkisk, likt systematiseringen av växtriket eller djurriket. Man talar i termer av klass, underklass, typ, undertyp och variant. Den arkeologiska klassificeringen är därför omgiven av en metodik, en argumentation som kräver ett noggrant arbete. Det är ofta tålamodskrävande att klassificera och registrera omfattande arkeologiska material.

Numera vilar klassificeringen av arkeologiska material på tidigare generationers arbetsinsatser. Detta hindrar inte att nya frågeställningar vidgar de tidigare klassificeringarna.

Typologi

Klassificeringen av likt och olikt är komplex. En grundläggande metod är typologin, som 1800-talets arkeologigenerationer systematiskt arbetade med. Den danske numismatikern Christian Jürgensen Thomsen lade grunden till denna metod, vidareutvecklad i Danmark av arkeologen Sophus Müller, som skriver: ”Hvor der er Lighet, der maa vaere Slaegtskab, en Forbindelse af en eller anden Art [...].”[3]

I Sverige är det arkeologen Oscar Montelius som introducerar typologin. Montelius skriver om metoden på ett så banbrytande sätt att hans arbetsmetod blir internationellt tongivande. Han arbetar på 1880-talet med att bland annat systematisera bronsåldersperioden.[4]

> [V]arje länk i kedjan är mycket lik den närmaste länken. Ofta är likheten så stor, att det ovana ögat ej ser skillnad mellan två bredvid hvarandra ställda typer. Men den första och den sista länken i kedjan äro i de flesta fall hvarandra så olika, att den senare vid första ögonkastet ej synes kunna ens ega något samband med den förra [...].
>
> Avståndet i tid mellan de former, som bilda de yttersta länkarna i kedjan, är ofta ganska stort. Ju känsligare en serie är, desto större är emellertid antalet typer, som representerar en viss tidsrymd, t.ex. ett århundrade. [5]

Att raljera med de arkeologiska klassificeringarna blev en komisk retorik. August Strindberg, som låg i fejd med Riksantikvarieämbetet, slog till med den dräpande samhällssatiren *De lycksaligas ö* och ”knappologien”.[6]

> På två år hade han utarbetat det och det var ett underbart jätteverk, ty under dess klasser kunde alla världens knappar inordnas. Systemet hade följande utseende:

KNAPPAR

Zink	Koppar	Tenn	Järn	Ben	Trä
Med hål:	–	–	–	–	–
1:a klass:	Med 1 hål		o.s.v.		
2:a „	„ 2 „				
3:e „	„ 3 „				
4:e „	„ 4 „				
Utan hål:					
1:a klass:	Utan 1 hål		o.s.v.		
2:a „	„ 2 „				
3:e „	„ 3 „				
4:e „	„ 4 „				
Med öglor:					
a) *runda öglor*			o.s.v.		
α) räfflade					
β) oräfflade					
b) *ovala öglor*					
α) räfflade					
1) korträfflade					
2) långräfflade					
β) oräfflade					
1) vakant					
2) vakant					

> Men den, som samlat kottar, ville icke vara sämre, och han överraskade snart världen med ett stort artificiellt system, i vilket alla kottar indelades i 67 klasser, 23 familjer och 1500 ordningar.

Arkeologerna sökte principer för att beskriva och strukturera det arkeologiska materialet, vilket var tacksamt för Strindberg att kritisera, och han förlöjligade såväl arkeologer och antikvarier som de svenska ämbetsmännen. Strindberg fångade strukturen och ordvalen i de arkeologiska systemen som upprättades i Danmark och Sverige under 1800-talet.[7] Inte sällan får man som arkeolog fortfarande en förnimmelse av förlöjligande av detta grundläggande metodiska arbete, att få ordning på tiden.

Stratigrafi

En annan central metod är att datera händelser genom stratigrafiska undersökningar, det vill säga genom hur lagerföljder och spår efter händelser i marken kan relateras till varandra. Den vertikala stratigrafin ger en händelsehistoria. Den stratigrafiska principen är att de lägre lagren är de äldsta.[8] Omlagringar, nedgrävningar och andra naturgeografiska händelser som erosion och översvämningar gör att den stratigrafiska metoden kräver noggrann källkritik.

Arkeologins stratigrafiska metod är inspirerad av geologin och paleontologin. Det nära samarbetet mellan naturvetenskap och arkeologi redan från

Stratigrafi på boplatsen Löddesborg vid Löddeköpinge, västra Skåne.
Foto: Per Urban Hörberg 1969.*

1800-talets början var avgörande för att arkeologin skulle kunna använda stratigrafin som en daterande metod.

Periodsystemen

Klassificeringarna av tid i perioder ger en relativ kronologi, som kan dateras för att skapa en så kallad absolut kronologi, om möjligt. Det kronologiska systemet är nödvändigt om man vill datera ett föremål eller en händelse. Att förstå vad vi kan kalla en materialiserad tid ger oss möjlighet att komma åt människors tidsuppfattning i det förflutna liksom i vår nutid. Vår utkikspunkt är alltid nutiden.

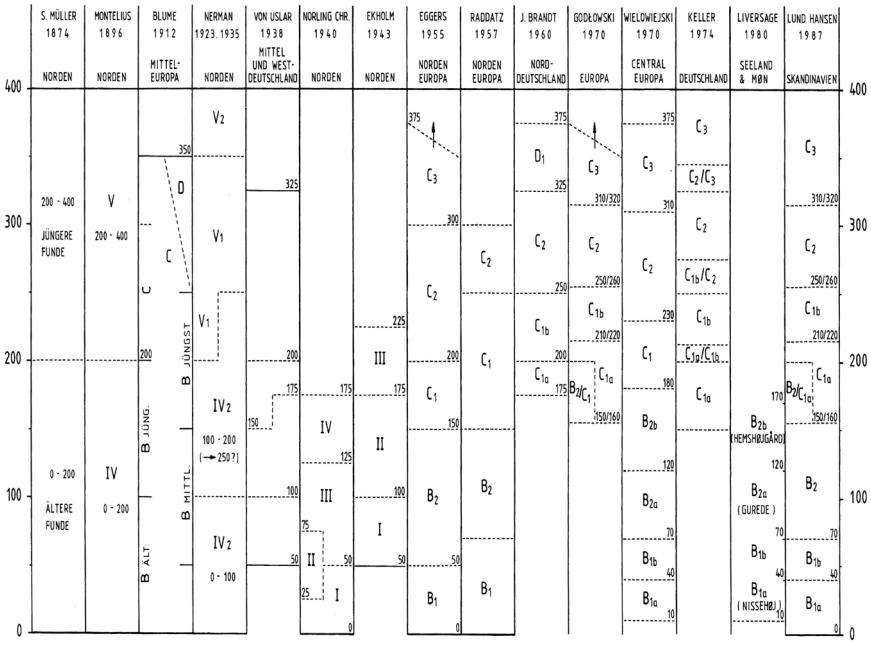

Figur 1. Kronologischeman över skandinavisk järnålder.**

Treperiodsystemet, stenålder, bronsålder och järnålder, formulerades i början av 1800-talet av Thomsen i skriften *Ledetraad Til Nordisk Oldkyndighed*. Periodsystemet skapades i en evolutionistisk anda där en värdering av en viss samhällsstruktur också framskymtar.[9] Tanken om att de äldsta tidernas primitiva samhällsformer utvecklades till den civiliserade världens högre stående samhällen har starkt kritiserats och debatterats. Periodsystemen visar en förändring över tid och häri finns värderingar av människans förmågor och kognitiva möjligheter. De arkeologiska periodsystemen är en 1800-talets konstruktion. Den arkeologiska begreppsapparat som tillåter oss att klassificera och datera föremål och händelser har en bakgrund i en annan tids värderingar. Detta blir problematiskt och kan resultera i en begreppskollision vid förmedling av arkeologiämnets mångfacetterade och aktuella frågeställningar. Periodsystemen konserverar föreställningar om det förflutna. En utmaning idag är att bryta sig loss från deras förlegade terminologi.

Till en början famlade arkeologer och antikvarier på grund av okunskap om hur man skulle hantera, klassificera och datera föremålen. Så småningom blir kronologischeman alltmer sofistikerade och perioder kan numera

indelas i väl avgränsade tidsperioder. Det finns också mer uttalade överenskommelser om hur periodsystemen kan delas in (se figur 1).[10] Men fortfarande finns det olösta frågor. Hur vissa föremål ska placeras in i de olika perioderna är en pågående diskussion inom arkeologin. Likaså är klassificeringen av olika perioder och hur dessa kan kopplas till så kallade kulturgrupper en mycket omdebatterad fråga.

Samtidighet och varaktighet

Samtidighet och varaktighet är tidsrelaterade fenomen som är avgörande för att kunna datera och tolka de arkeologiska föremålen och spåren i marken efter de händelser som gjort att föremålen hamnat där.

De arkeologiska föremålens ålder kan variera beroende på vad för slags samtidighet man utgår ifrån i dateringsarbetet. Man talar om tillverkningssamtidighet, brukssamtidighet respektive nedläggningssamtidighet. Föremålen kan ha tillverkats vid olika tidpunkter, använts olika länge, tappats, eller deponerats vid olika tillfällen.[11] För arkeologen gäller det att beakta dessa olika samtidigheter, som också har att göra med hur föremålen hamnat i marken.

Vilka föremål finns tillsammans och har de deponerats vid ett eller flera tillfällen? I vilka sammanhang som föremål påträffas är viktigt. Om de finns samlade i en gravgömma eller är spridda på en bosättningsyta är av avgörande betydelse för att kunna komma fram till om de är samtidigt deponerade eller är oliktida depositioner. Fyndkombinationsmetoden är därför central i den arkeologiska dateringen. Föremål som finns tillsammans har en viss samtidighet. Varaktigheten av bruket av föremålet beror på vilka samtidighetsbegrepp man använder. Oberoende av detta är tidrymden oftast innanför de tidpunkter som det arkeologiska periodbegreppet angivit. Frågan om samtidighet handlar om variationer i tidsintervall (figur 2).

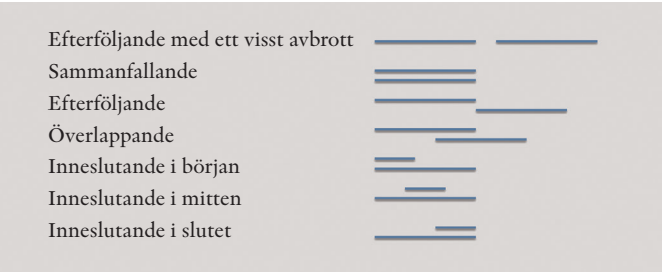

Figur 2. Möjliga relationer av samtidighet.[***]

Det finns flera sätt att tolka vad samtidighet innebär. Figuren visar att det finns ett behov inom arkeologin av att diskutera och artikulera tidsligheten hos föremålen. Det finns flera möjligheter, inte minst när det gäller överlappningar, vilket får konsekvenser när man tolkar samtidighet i den arkeologiska tidsskalan. Arkeologins linjära tid tar inte hänsyn till dessa olika möjligheter.[12]

Materialiserad tid

Kan man då tala om en materialisering av tid? Man kan faktiskt gå på tiden. Om man ser landskapet som ett arkiv representerar också de strukturer som finns i landskapet en tidrymd eller en tidpunkt. Det är inte givet att den exakta tiden kan uppmätas. Det är kanske inte ens eftersträvansvärt. Det viktiga är att ha kunskap om att det finns äldre spår i landskapet och att platser, monument, minnen och myter berättar om händelser.

Man kan också hålla tiden i handen. De enstaka arkeologiska fragmenten får mening först i en tolkande situation, när de sätts i samband med händelser. Genom de arkeologiska kronologiska grundmetoderna kan föremål grovt dateras till en tidsperiod. Föremålens livsbiografier ger en möjlighet att reflektera över föremålet som en tidsmarkör.

Att gå på tiden

Landskapsrummet är en mänsklig teaterscen som formas av naturgeografiska förutsättningar liksom av människans val att bygga, bo och leva. Förutsättningar för boplatser och näringsfång finns i naturgeografin. Landskap skapas, formas och omformas. De är socialt konstruerade och laddade med kulturella budskap. Olika tider finns på så sätt lagrade i landskapet. Man går på tiden när man passerar över ett bosättningsområde från äldsta tider eller går upp på en gravhög och passerar ett gravfält genom att hoppa på stenarna i en domarring.

Vid vandring över Backe fälad vid Björkeröd på den södra sidan av Kullaberg i Skåne passerar man bland annat gravhögar, skålgropsförekomster, äldre odlingssystem. Stigarna man följer markerar äldre vägavsnitt eller boskapens rörelsemönster över de öppna fälten. De flacka gravhögarna från järnåldern är överväxta av träd, och i skuggan finns ofta idisslande boskap. De ligger på mer än 1 000 år gamla gravplatser. Ingen av dem är arkeologiskt undersökt. Troligen är det krematione som finns mellan kantstenarna eller i de låga rösena.

Backe fälad vid Björkeröd, Kullaberg. Foto: Kristina Jennbert 2010.

Vid gränsen mot själva berget ligger Björkeröds by, med hägnadssystem och hålvägar upp emot berget. Antagligen går man här på en medeltida by, från 1400-talet. Nere vid gränsen för betesmarken finns flera stenar med skålgropar, alldeles utmärkta för picknickbord, alternativt för boskapen att gnugga sig emot. Under denna korta vandring finns synliga spår efter händelser under drygt 3 000 år.

Landskapet är ett arkiv med spåren efter äldre samhällen, deras kulturella preferenser och potential och de givna fysisk-geografiska förutsättningarna.[13] Man vandrar bokstavligen på tiden och det långa tidsperspektivet.

Utan tvekan har människor i alla tider varit medvetna om de stora gravhögarna och att vissa områden i landskapet bebotts sedan urminnes tider. Landskapet är därför funktionellt och praktiskt, socialt och kulturellt, med vardagsnära och existentiella dimensioner. När väl ett monument byggts markerar det en händelse, ett tidsögonblick eller något man vet fanns för länge sedan. Monumenten i sig utgör en sorts materialiserad tid med minne och myter inlagrade i landskapet, likt ett tidsarkiv.

Spånpilspets cirka 4 500 år gammal. Funnen i Tågalycke utanför Höganäs. Foto: Kristina Jennbert 2013.

Att hålla tiden i handen

Det är något speciellt med att hålla ett mycket gammalt föremål i handen. Det ursprungliga sammanhanget är bortglömt. Varför föremålet hamnat i jorden vet man inte; kanske känner man till hur det återfanns.

Ett föremåls livsbiografi omfattar hela produktionskedjan från idé till funktion och hur det påträffas och sedan magasineras. Användning, deponering och bevarande kan också vara faktorer som man belyser med ett biografiskt perspektiv. Föremålens livsbiografi, med tillverkningsprocesser, olika användningsområden och distribution,[14] ingår i den arkeologiska dateringen.

Spånpilspetsen ger upphov till en berättelse, som uttrycker föremålets långa och skiftande livsbiografi. Spånpilspetsen är en tidsmarkör. Den tillverkades för cirka 4 700 år sedan av en person som kunde konsten att slå flinta. Pilspetsen är mycket välgjord, på ett sätt som gör att vi känner igen tillverkningsteknologin från ett stort antal likadana pilspetsar. Det måste ha

funnits en mall, en idé om design. En arkeologisk typologisk klassificering säger att den är av typ C. Enligt stratigrafiska och arkeologiska periodbegrepp och kulturgrupper tillhör den mellanneolitikum och den gropkeramiska kulturgruppen.

Den användes antagligen för jakt; om bytet var säl, andra däggdjur eller människor går inte att avgöra. Den hamnade i grunt vatten, antagligen ganska direkt efter det att den började användas. Det finns inget slitage som tyder på att den var flitigt använd: flintan är fortfarande vass i kanterna.

Under cirka 4 700 år låg den sedan i vattendränkt mark. Ingegerd Johansson hittade pilspetsen någon gång på 1970-talet när de harvade åkern i Tågalycke utanför Höganäs i nordvästra Skåne. Under en stenåldersdag i Jonstorp får jag se den och hålla den i min hand. Den är svagt patinerad, det vill säga färgad av vattnet i våtmarken den legat i under många tusen år. Åkern som idag är belägen på cirka 2 meters höjd över nuvarande havsyta var för 4 700 år sedan ett öppet vatten. Omkring 1850 skapade man nyodlingar och våtmarken som hade formats av landhöjningen dränerades. Det tog några decennier innan pilspetsen blänkte så pass mycket i åkerytan att en människa åter fick syn på den.

Pilspetsen är en tidsmarkör och eftersom jag håller i den är den också samtida med mig. På samma gång ger den en ögonblicksbild av en händelse för drygt 4 700 tusen år sedan. Den visar hur ord och begrepp som beskriver tid är integrerade och hur man berättar om det.

Minne och myt

Vår samtid står i bjärt kontrast till de livsomständigheter som rådde för tusentals år sedan. Frågan är om det inte finns föreställningar som kan ha traderats över flera tusen år. Det visar sig att det förflutna spelar en avgörande roll i det förkristna och tidigkristna Norden.[15]

Det fanns ett tidsmedvetande som gestaltade sig i berättelser, som senare skrevs ned i den isländska skaldekonstens dikter. Det fanns en användning av föremålsformer och bilder på dem, som uttrycker en kunskap om det förflutna. Det fanns ett återvändande till äldre bosättningsplatser för att bygga nya gårdar och gravplatser. Dessa minnestekniker vittnar om ett återvändande till funktionella och rituella platser i landskapet och om ett återbruk av metaforiska uttryck.

Landskapsarkivet aktiverades åter och åter igen. Exemplet på den långa varaktigheten i metaforiska uttryck är hur solen dras över himlavalvet med hjälp av vagnar och djur.

Sol, hästar och andra djur

Snorri Sturlason skriver i sin *Edda* om hur nordborna berättade om skiftet mellan dag och natt. Solen färdades över himlavalvet med hjälp av hästar och en vagn: ”Arwak och Allsvinn drar solen som skrevs förut. Rimfaxe eller Fjörsvartne drar natten. Skinfaxe eller Glad följer dagen.”[16]

Berättelsen, som är nedskriven för cirka 800 år sedan, i mitten av 1200-talet, för tankarna till arkeologiska föremål från bronsåldern, för cirka 3 400 år sedan. I Trundholms mosse på nordvästra Själland påträffades 1902 ett egenartat bronsföremål. Det består av en solskiva, guldbelagd på ena sidan, och en häst på en vagn med sex hjul. Ett elegant spiralmönster pryder den gyllene solskivan och bronshantverket är av högsta kvalitet. Solvagnen från Trundholm illustrerar en föreställning om att solen fördes fram och tillbaka över dygnets timmar med hjälp av häst och vagn.

Kan vi verkligen dra slutsatsen att samma föreställningar kan ha levt kvar i tusentals år? Solens resa över himlen verkar vara ett viktigt inslag i bronsålderns tidsuppfattning. Den danske arkeologen Flemming Kaul visar detta i sin studie av ornamentik på bronsföremål. Han har konstruerat en bronsålderns tidvärld. Solen, skeppet, hästen, fisken, ormen blir aktörer i iscensättningen av en modell av solens gång (figur 3).[17]

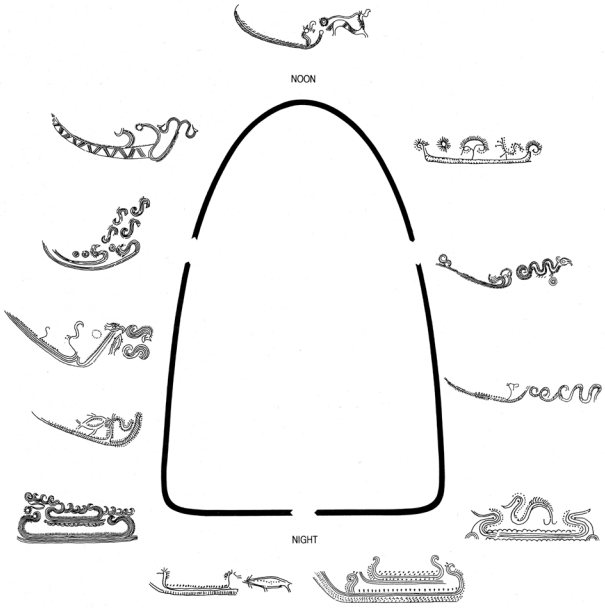

Figur 3. Tid och solens rörelse över himlavalvet.[****]

Bilderna kan tolkas som en berättelse om solens resa över himlavalvet under ett dygn, på dagen och genom mörkret i underjorden på natten. Hästen drar solen under dagen. Ormen hjälper solen ner i det skepp den färdas i under nattens mörker. Fisken hjälper sedan solen över relingen på morgonen. Bildspråket under bronsåldersperioden domineras av hällristningsskepp och skepp inristade på bronsföremål. Skeppen har tolkats som solens hjälpare, liksom dess mytologiska hjälpare häst, fisk och ormar. De senare har försvunnit ur återgivningen av myter i Snorres *Edda* från 1200-talet.

Arkeologins långa tidsperspektiv

Utkikspunkten för att förstå arkeologins tidsbegrepp är vår egen tid och våra värderingar och vår tidsuppfattning i relation till sociala och kulturella fenomen. Vi har inte direkt tillgång till det förflutna, utan endast till det som återstår av det förflutna i nuet. Det arkeologiska materialet måste alltid definieras i relation till vårt samtida samhälle.

Från denna moderna horisont framskymtar att den arkeologiska materiella kulturen, det vill säga föremålen och monumenten i landskapet, visar på medvetna materialiseringar av tid och ålder. Arkeologiskt kan vi nå ögonblick och enstaka, kortvariga händelser men framför allt långa varaktigheter. Det som händer över tusentals år, förändringar som skett i långsam takt.

Den arkeologiska tidsskalan sträcker sig över tusentals år, över generationer och över människans livslängd. Det finns en sorts angelägenhet inom arkeologin att kunna kontrollera tiden. De arkeologiska dateringarna för att få ordning på tiden visar sig vara alltför instrumentella för att kunna inkludera de olikartade sociala och kulturella tidsuppfattningar som har funnits. Den materialiserade tiden jämte minne och myter ger därför perspektiv på det faktum att arkeologin har många tidsbegrepp att ta hänsyn till.

Noter

1. T.ex. Håkan Karlsson (red.), *It's about Time. The Concept of Time in Archaeology*, Lindome: Bricoleur Press, 2001; Gavin Lucas, *The Archaeology of Time*, London: Routledge, 2005.

2. Oscar Montelius, ”Typologien och utvecklingsläran tillämpad på det menskliga arbetet”, *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, 1900, s. 238–268; Bo Gräslund, *Relativ datering. Om kronologisk metod i nordisk arkeologi*, diss. Uppsala: Uppsala universitet, 1974; Bo Gräslund, *Arkeologisk datering*, Lund: Studentlitteratur, 1996.

3. Sophus Müller, *Ordning af Danmarks oldsager. [2], Bronzealderen*, København: Reitzel, 1891.

4. Oscar Montelius, *Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien*, Stockholm: Kongl. Vitterhets-, historie- och antiqvitetsakademien, 1885.

5. Oscar Montelius, ”Typologien och utvecklingsläran tillämpad på det menskliga arbetet”, *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, 1900, s. 238–268.

6. August Strindberg, ”De lycksaliges ö” (1900), *Svenska öden och äventyr. I*, Stockholm: Bonniers, 1957, s. 253–300.

7. Stig Welinder, *Strindberg som arkeologikritiker*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1994, s. 320ff.

8. Gräslund, 1974, s. 10.

9. Ibid., s. 13ff.

10. Ulla Lund Hansens periodsystem 1987, i Anne Kromann, Ulla Lund Hansen & Verner Alexandersen (red.), *Himlingøje – Seeland – Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*, København: Det Kongelige nordiske oldskriftselskab, 1995, s. 18.

11. Carl-Axel Moberg & Holger Arbman, *Introduktion till arkeologi. Jämförande och nordisk fornkunskap*, Stockholm: Natur och kultur, 1969, s. 121.

12. Gavin Lucas, ”Archaeology and Contemporaneity”, *Archaeological Dialogues*, vol. 22, nr 1, 2015, s. 6; Laurent C. Olivier, ”Duration, Memory and the Nature of the Archaeological Record”, i Håkan Karlsson (red.), *It's about Time. The Concept of Time in Archaeology*, Lindome: Bricoleur Press, 2001, s. 61–70.

13. Mats Widgren, ”Landscape Research in a World of Domesticated Landscapes. The Role of Values, Theory, and Concepts”, *Quaternary International*, vol. 251, 2012, s. 117–124.

14. Igor Kopytoff, ”The Cultural Biography of Things. Commoditization as Process”, i Arjun Appadurai (red.), *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 64–91.

15. T.ex. Ann-Mari Hållans Stenholm, *Fornminnen. Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen*, diss. Lund: Nordic Academic Press, 2013.

16. ”Skaldskapens språk”, *Snorres Edda,* övers. och inledning Karl G. Johansson & Mats Malm, Stockholm: Fabel, 1997, s. 195.

17. Flemming Kaul, *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography*, København: Nationalmuseet, 1998.

18. Strindberg, 1957 (1900), s. 253–300, 291.

Bilder och figurer

* Kristina Jennbert, *Den produktiva gåvan. Tradition och innovation i Sydskandinavien för omkring 5 300 år sedan*, diss. Lund, Bonn: Habelt, 1984, s. 30.

** Lund Hansen 1987, i Kromann, Lund Hansen & Alexandersen (red.), 1995, s. 18.

*** Gavin Lucas, ”Archaeology and Contemporaneity”, *Archaeological Dialogues*, vol. 22, nr 1, 2015, s. 6, figur 1.

**** Flemming Kaul, *Ships on Bronzes. A Study in Bronze Age Religion and Iconography*, København: Nationalmuseet, 1998, s. 262.